

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

УДК 780.633.1(477.85/.86):37.03

*БОГДАН КІНДРАТЮК, кандидат педагогічних наук, доцент,
доктор мистецтвознавства, професор кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика,
директор Центру дослідження дзвонарства, Карпатський
національний університет імені Василя Стефаника (Україна)
ORCID ID 0000-0002-8040-4034
bohdan.kindratiuk@cnu.edu.ua*

ДЗВОНАРСЬКА КУЛЬТУРА ГУЦУЛЬЩИНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВСЕБІЧНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*BOHDAN KINDRATIUK, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Doctor of Art Studies, Professor of the Bohdan Stuparyk
Department of Pedagogy and Educational, Director of the Centre for Bell
Ringing Research, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine*

THE BELL-RINGING CULTURE OF THE HUTSUL REGION AS A MEANS OF FORMING A WELL-ROUNDED PERSONALITY

На прикладі вивчення своєрідного дзвонарства Гуцульщини, де, зокрема збереглося чимало раритетних дзвонів і збудовано унікальні споруди для них, зроблено спробу розглянути педагогічні аспекти організації педагогами мистецько-виховної діяльності учнів як однієї із запорок їх усебічного розвитку. Методологічне підложжя статті укріплюють наукові підходи до вивчення матеріального й духовного життя, зокрема, системний, синергетичний, феноменологічний, герменевтичний; належні принципи наукового дослідження та реалізація комплексу його методів. Акцентовано на потребі привернення уваги школярів до результатів сучасних кампанологічних студій як надійного підґрунтя краєзнавчої освіченості. Встановлено, що дзвони та їхня музика займають ва-

гоме місце в духовній культурі гуцулів, володіють багатою символічно-метафоричною образністю у їхніх світах. Окреслено відомості про дзвонарство цього регіону України, що популяризує багатство її культури, зміцнює національну ідентичність, укріплює наш дух, особливо в час російсько-української війни. Наголошується, що педагогам треба бути культурологічно компетентними, мати неабияку професійну майстерність, аби вміло користуватися освітнім потенціалом дзвонарства в роботі з дітьми й підлітками. Узагальнюємо, що педагогічними основами їхнього залучення до вивчення побутування дзвонів і дзвонінь на Гуцульщині як незамінного засобу виховання та оздоровлення є вміло мотивування учнів, оптимальне доповнення змісту освітнього процесу в потрібному ракурсі, використання належних методів, зокрема творчих завдань, відповідних форм едукації.

Ключові слова: Гуцульщина, дзвонарство, учні, едукація, усебічний розвиток, педагоги, організаційно-виховна робота, оздоровлення.

Summary. Using as an example the distinctive bell-ringing tradition of Hutsulshchyna (where numerous rare bells have been preserved and unique structures have been built to house them), this study examines the pedagogical aspects of how teachers organize artistic and educational activities for students as one of the key prerequisites for their comprehensive development. The methodological foundation of the article is strengthened by scientific approaches to the study of material and spiritual life, including systemic, synergetic, phenomenological, and hermeneutic approaches, as well as by the application of relevant principles of scientific research and a comprehensive set of research methods. We consider it

beneficial to draw students' attention to the results of contemporary campanological studies as a reliable foundation for their local history literacy. Among the sets of bells found in the churches of Hutsulshchyna are bells that differ in period, artistic value, place of manufacture, sound quality, and methods of suspension and ringing. The study establishes that bells and their music occupy a significant place in the spiritual culture of the Hutsul people and possess rich symbolic and metaphorical imagery within their worldview. The music of bells and handbells not only pleases the ears of Christians and provides aesthetic enjoyment but also functions as a kind of protective charm and possesses healing potential. The outlined information on the bell-ringing tradition of this region of Ukraine helps popularize the richness of its culture, strengthens national identity, and reinforces our spirit. This is particularly relevant in the context of the Russian-Ukrainian war. At the same time, pedagogues in educational institutions must be culturally competent and possess a high level of professional mastery in order to effectively employ the educational potential of bell-ringing traditions in their work with today's children and adolescents. The pedagogical foundations for engaging them in the study of the use and practice of bells and bell ringing in Hutsulshchyna as an indispensable means of education and health promotion include skillful motivation of children and adolescents, the thoughtful enrichment of the educational process with relevant content, and the application of appropriate methods, including creative tasks, and suitable educational formats.

Key words: Hutsulshchyna, bell ringing, students, education, comprehensive development, teachers, educational and developmental work, health promotion.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Святість благовісних церковних дзвонів віддавна зачудовувала гуцулів, приносила радість, особливо спричиняла катарсисне очищення душі пасхальна музика дзвонів. В інший час їхні похоронні звучання

разом з трембітаннями роз'ятрювали безвідрадні переживання горян. Схоже музичне різнобарв'я бриніння цих грандіозних інструментів отримало належну оцінку в народній культурі, відображення в пісенних творах, літературі, візуальних видах мистецтва. Дзвони, споруди для них і дзвонарів бачимо у Страшносудній іконографії, їхні мотиви – на гуцульських кахлях. Зачудовують багатством архітектурних форм унікальні дзвіниці Гуцульщини як плернерні музичні споруди.

Дзвони – це не тільки коштовні в усі часи музичні інструменти з групи ідіофонів, а й пам'ятки відливицтва, писемності, своєрідні механічні пристрої. Під феноменом дзвонарська культура чи дзвонарство розуміємо цілісну й таку, що самоорганізується, систему; вона охоплює різні види діяльності з виготовлення бил, відливання дзвонів, будівництва споруд для них; підготовку дзвонарів як майстрів-виконавців канонічних дзвонів або створених особливих форм церковних, світських музичних композицій; зусилля Церкви й парафіян стосовно збереження дзвонів, формування їхніх комплектів; поширення дзвонарського мистецтва в суспільно-побутовій, церковно-сакральній і народно-обрядовій сферах; відображення складових дзвонарства в народній культурі, прозі та поезії, візуальних мистецтвах і музиці; відповідні кампанологічні студії (Кіндратюк, 2015).

Музика дзвонів – один з найбільш особливих чинників східноєвропейської історії культури, що подівав на мораль, звичаї та залишив глибокий слід у фольклорі, добродіях розвою церковного співу, був не тільки підложжям розвитку його багатоголосся, а й допомагав формуванню т. зв. національних шкіл звуку в Білорусі, Росії, Україні. Водночас дзвоніння вважають одним з найвиразніших проявів музичного підґрунтя, а дзвін – могутнім і таємничим вістуном цього базису (Аппо, 1977).

Гуцули в різний час доби сприймали колоритні за тембром і метроритмом церковні і світські дзвоніння, розрізняли їхнє призначення та відповідно на них реагували. Це вело до формування місцевої дзвонарської

термінології, збагачення музичної культури людей. Феномен дзвона як сакрального предмета бачиться в тому, що протягом віків розвою українства він щоденно супроводжував життя кожного, тобто брав участь у формуванні ментальності, національного типу характеру, своєрідного культурного простору, образу світу. Саме з часу середньовічної України дзвонарство як особливе явище створило підложжя поєднання ремесла, мистецтва, віри і способу життя гуцулів. Використання науковцями покликань на писемні й матеріальні кампанологічні пам'ятки переконує в значній увазі до дзвонів і дзвонів (Кіндратюк, 2015).

Аналіз досліджень і публікацій. Завдячуючи праці дослідників, котрі вивчали джерела дзвонарства Гуцульщини, вимальовується його міцне підложжя. Систематизовано значне коло кампанологічних матеріалів, збагачена історіографія та іконографія. Вони підсобили кращому освітленню феномена дзвонів і дзвонів у цьому ареалі України, розширили бачення меж і масштабів розповсюдження, увиразнили місце в житті гуцулів, формуванні його укладу життя, дію на мораль, зміцнення традицій і звичаїв (Кіндратюк, 2014). Однак науковці час від часу повертаються до дзвонарства як значимого матеріального й духовного спадку, його осмислюють, відшукують нові джерела стосовно повсюдного побутування дзвонів у нашому краї, описують ті, що віднайшлися після приховування від реквізицій у пору світових воєн, атеїстичних кампаній, краще розкривають потенціал складових дзвонарської культури в едукції нинішніх школярів тощо (Кіндратюк, 2024). Звісно, кампанологічне надбання українства конче потребує подальшого вивчення, у тому числі в освітніх закладах. До цього теж закликає практичний і науковий спадок народного вчителя України Петра Лосюка, 90-річчя чие нещодавно відзначали. Доробок знаного етнопедагога є своєрідним вказівником напряму актуального педагогічного пошуку. Він цупко пов'язаний із засотуванням гуцульських традицій і мистецтва як підложжя всебічного розвою особистості школярів. Досвід

майстра освітянської справи й науковця та багатьох інших подібних йому педагогів-дослідників, зокрема косівчанина Ігоря Пелипейка чи професорів Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Романа Скульського, Мирослава Стельмаховича, Богдана Ступарика, узагальнена й упроваджується в практику. Наукова спадщина П. Лосюка добре систематизована в монографії Тараса Паски "Гуцульщинознавство" в системі національної освіти і виховання (Паска, 2024).

Поміж узагальнених педагогічних ідей П. Лосюка виділяється його прагнення розвивати народне мистецтво (різьбярство, писанкарство, ткацтво, музику, спів, танець) як основу всебічного розвитку особистості. Знаний освітянин закликав залучати школярів до традиційної культури, що сприяє засвоєнню не тільки технології виготовлення тих чи тих предметів, а й світогляду гуцулів. Як досвідчений педагог-практик і науковець розглядав їхню школу осередком дієвого збереження культури, міцним підложжям зміцнення їхніх традицій, місцем засвоєння духовного досвіду старших завдяки вивченню звичаїв, участі в народних святах і обрядах тощо. Едукаційний процес, як слушно твердив П. Лосюк, має поєднувати загальнодержавні стандарти з регіональними прикметами Гуцульщини. Завдяки інноваційним заходам елементи народної культури, зокрібна мистецтва, упроваджуються в усі навчальні предмети (літературу (фольклор), історію (краєзнавство), трудове навчання (традиційні ремесла), музику (гуцульські пісні, інструменти). Такі заходи створюють життєдайні умови для виховання всебічно розвиненої, національно свідомої особистості. Адже пізнання багатств культури рідного краю сприяє формуванню любові до України, поваги до її традицій, відчуття власної ідентичності, бажання зберігати й розвивати спадщину попередників. Така система освітньої роботи забезпечує цілісний розвиток особистості школяра – інтелектуальний, емоційний і тілесний (Лосюк, 2018).

Однак проблема бачиться в тому, що вкорінення складових дзвонарської культури в життя кожного, присут-

ності її елементів навколо нас ще не означає їх адекватного сприйняття/поцінування та майстерного застосування в освітньому процесі. Тому актуальним питанням є окреслення дзвонарства Гуцульщини й упровадження його надбань як важливого компонента гуцульщинознавства в освітній простір. Відповідно метою та завданнями статті бачиться привернення уваги до багатства своєрідного дзвонарського мистецтва цього регіону України, розкриття освітніх засад едукативного потенціалу.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми, що вивчається, переконує про певний прогрес у даному напрямі наукового пошуку. Передовсім автори публікацій показують кріпке наукове підґрунтя, закладене етнографами-попередниками, зокрема Антіном Оніщуком, Володимиром Шухевичем, Володимиром Гнатюком, Іларіоном Свеніцьким і багатьма іншими.

Била, клепала, бубенці, дзвіночки, дзвоники, дзвони віддавна віднесені етноорганологами Любомиром Кушликом (Кушлик, 2000), Ігорем Мацієвським (Мацієвський, 2012), Михайлом Тимофіївим (Тимофіїв, 1999, 2012), Михайлом Хаєм (Хай, 2007) до системи традиційних народних музичних інструментів з групи самозвучних (ідіофонів) Гуцульщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уже описано кампанологічний раритет кінця XVI ст. (заввишки 59 см і нижній діаметр 67 см) церкви св. Михайла села Уторопи (Косівщина) й перипетії його збереження в час двох світових воєн. Напис під короною пам'ятки в перекладі з латинської мови повідомляє: Тебе, Бога, восхваляємо, Тебе, Пане, хвалимо, що підтверджує узвичасне призначення дзвонів. Переконують у давньому відливанні дзвона не тільки його обриси, нерівна розстановка букв, а й відсутність декількох знаків у кінцевому слові. У каталозі дзвонів Тадеуша Шидловського ідіофони з подібними написами датують кінцем XVI ст., але встановлення точної дати відливання дзвона (його використовують з чотирма меншими дзвонами, виготовленими, либонь, у 30-х роках XX ст.) та того, як він потрапив у це село (одного з давніх місць

варіння солі), треба ще досліджувати (Кіндратюк, 2001). Музичні характеристики найдавнішої пам'ятки такі: у момент удару чути звук а, через декілька секунд – е, потім сіс.

З кампанологічних студій, як підтвердження їхньої тягlostі, зацікавлює публікація Михайла Городенко про дзвін 1735 року виготовлення, подарований гуцулом Федюк церкві в с. Текуча і кампан 1773 року, презентований храму місцевим парохом о. Романом Андруховичем (Городенко, 2004).

Завдяки подібним розвідкам, уже окреслено особливості побутування дзвонарства на Косівщині (Кіндратюк, 2014). Так, показано його характерності в селах Нижній Березів і Середній Березів. В останньому з них використовують чи не найбільший з давніх кампанів на Прикарпатті (заввишки 95 і нижній діаметр 120,3 см.). Написи на дзвонах доводять їхнє відливання різними майстрами в Калуші, імена жертводавців (наприклад, дружину фундатора, сина з невісткою, онука); згадано церковного співака, мабуть, вельми талановитого, членів комітету тощо. Є на дзвіниці й нещодавно віднайдений відреставрований ідіофон. Такі повідомлення викликали зацікавлення кампанологів, приміром, на міжнародних науково-практичних, історико-краєзнавчих конференціях, які проводилися в Луцькому середньовічному замку Любарта (Кіндратюк, 2014).

Про давнє формування звичаїв, пов'язаних з дзвонами, переконує розгляд музичної тематики на іконі Страшний Суд другої половини XVII століття. Пам'ятка малярства, що зберігається у Львівському музеї історії релігії, написана в північній частині історичного Мароморошського повіту (нині – у колишньому Межигірському районі Закарпаття). На вцілілому фрагменті зображено одну з причин, за які грішники попадають у пекло (намальовано чоловіка, котрий спить, коли дзвонар благовістить дзвоном Службу Божу) (Кіндратюк, 2017).

Багатство своєрідних різноманітних споруд для дзвонів в ареалі Гуцульщини добре описано Михайлом Сирохманом у значимому науково-ен-

циклопедичному виданні (*Сирохман, 2000*). Культурно-традиційний аспект сакральної дерев'яної архітектура українців Карпат висвітлено в монографії Ярослава Тараса (*Тарас, 2007*). Цікаво, що однарусну дзвіничку з великим дзвоном зображено на печатці (27 мм – 25 мм) с. Монастирисько (біля Косова). Відшукалися завірені відтиском такої печатки документи, у тому числі і список платників податків села від 29 січня 1852 року.

Дослідження кампанологічних раритетів Гуцульщини дозволило опублікувати спробу узагальнювального опису її дзвонарства. Прикметно, що він появився у збірнику праць Міжнародної науково-практичної конференції "Гуцульщина – слов'янська Атлантида: історія, етнокультура, персоналії, туризм" з нагоди 70-ліття ще одного знаного гуцульщинознавця, доктора історичних наук, професора Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Петра Сіреджука (*Кіндратюк, 2019*).

Рекреаційно-туристичний потенціал дзвонів і дзвіниць в ареалі Карпат і Прикарпаття окреслено під час проведення Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Вона організовувалася Харківським національним педагогічним університетом імені Григорія Сковороди (*Кіндратюк, 2023*).

Багата й неповторна культура Гуцульщини, зокрема дзвонарська, постійно вивчається. Ретельний опис дзвіниць у контексті інших частин церковного мистецтва поданий о. Орестом Смицнюком у щедро ілюстрованій двотомній праці, присвяченій перлинам сакральної архітектури Гуцульщини (*Смицнюк, 2018, 2024*). На жаль, при описі дзвіниць греко-католицьких храмів, у кращому разі, тільки згадана кількість дзвонів, а їхня різнобічна характеристика як мистецьких пам'яток, відсутня. Звісно, це потребує подальших досліджень.

Річищем нових кампанологічних пошуків стали нещодавно опубліковані фундаментальні дослідження, які фіксують лексичний склад гуцульських говірок XIX–XXI століть. Джерелами таких наукових студій є не тільки зібрані Наталією Хобзей, Оксаною Сімович, Тетяною Ястремською,

Ганною Дидик-Меуш етнографічні матеріали, експедиційно-польові записи, а й укладена "Картотека словника гуцульських говірок". Вони узагальнені в Лексиконі "Гуцульські світи" (*Хобзей та ін., 2013*). Теж лексикографічно опрацьовані стійкі словосполучення в інноваційній двотомній праці (трикнижжі) Валентини й Василя Грещуків "Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові" (*В. Грещук, В. Грещук, 2019–2020*). Завдяки цим працям учергове переконуємось у вкорінненні складових дзвонарської культури в життя гуцулів, їхніх змережаних між собою реальному й уявному світах, зокрема, завдяки добре заманіфестованим кампанологічним поняттям, вивченню їхнього глибокого проникнення в гуцульську лексику (*Кіндратюк, 2024*). Вона відображає світ давній, який з первовіку стояв в обороні традицій, і сучасний (*Хобзей та ін., 2013, с. 7*).

Подібні цікаві краєзнавчі відомості варто, на наш погляд, використовувати на уроках, позакласних заняттях. Педагоги за умови відповідної обізнаності, у тому числі й про едукативні й оздоровлювальні можливості дзвонарства, можуть вкраплювати у зміст освітнього процесу ту чи іншу інформацію, а саме про історію дзвонів, їхню музику. Корисною для вчителів, зосібна, музичного мистецтва, є розроблена Ліною Ільчук під керівництвом автора статті система завдань для підлітків. Вона допомагає розвитку їх освіченості засобами дзвонарства (*Ільчук, 2018*).

Огляд, приміром, на годині класного керівника побутування церковних і світських дзвонів сприяє розкриттю проблеми взаємозв'язку їхнього виховного й оздоровлювального потенціалу. Таке висвітлення актуальне в час подолання наслідків чергової російсько-української війни. Адже актуально, передовсім, прагнути не захворіти, володіти витримкою та бути здатним легко переносити всілякі життєві негаразди тощо; уміти зміцнювати свою стресостійкість, застосовувати різні засоби збереження всіх видів здоров'я (духовного, морального, соціального, психічного, психологічного й тілесного). Важко переоц-

інити можливості мистецтва, зокрема церковного, музики дзвонів.

Між методик, що множать резервні духовно-фізіологічні можливості організму, виділяють арттерапію, як здоров'язбережувальну технологію. Саме музика церковних і світських дзвонів об'єднує оздоровчі можливості (вплив на тіло й душу) і виховні (дію на мораль, дотримання звичаїв тощо). Завдяки християнським обрядам уклалися канонічні засади застосовування дзвонів, формувалися народні звичаї використання такої музики. Ця звукова домінанта в довкіллі додавала певний порядок, етикет, упорядковувала й надавала святкового чи сумного настрою. Краса дзвонів, архітектура дзвіниць, відображення цього у візуальних видах мистецтва, літературі, музиці є духовною пам'яттю нашого народу. У її пізнанні неабияке значення має плекання етнокультурної компетентності освітян стосовно доречного застосовування належних педагогічних засобів здоров'язбережувальної роботи, мотивування школярів до безперервної самоосвіти, зокрема в аспекті опанування інформацією зі сфери дзвонарства (правдиві відомості з історії України, багатство надбань її культури, наукові основи сприйняття музики, зокрема дзвонів тощо).

На уроках "Біологія та здоров'я людини" можна, наприклад, при налагодженні опанування ліцеїстами в 10-му класі розділу "Обмін речовин і перетворення енергії" засвоїти відомості про цілющий вплив музики дзвонів на людський організм. Адже він, як твердять медики, є енергоінформаційною структурою зі своїми біополями, тобто своєрідними вібраціями. Цей факт доводить квантова фізика. Теорія загалом перегукується з твердженням Церкви про те, що людина складається з трьох рівнів: тіло, душа й дух. А підґрунтям нашого життя якраз виступають біополя, що випромінюють навіть атоми людського тіла. Такі біополя, за переконаннями медиків, забезпечують обмін речовин й енергії. Вважається, що хвороби виникають унаслідок дисонансу таких полів. Їхні надлегкі частинки добре збуджують звукові хвилі дзвонів. Біополя, у свою чергу, блокують шкідливі

елементи, у тому числі й вільні радикали (якраз вони призводять до раку, викликають генетичні мутації тощо). Водночас музика дзвонів має своє значення в енергоінформаційному обміні. Адже людина складається із семи енергетичних центрів, які можуть згорнутися внаслідок образи, переживання, страхів, гніву, інших негативних емоцій, які особистість не змогла "відпустити". Зацеплення того чи іншого центру викликають негативні життєві обставини, що призводить до недуг. Кожен енергетичний центр за вібраціями співзвучний з певною мантрою чи звуком, який гармонізує його. Саме звучання дзвонів перед початком богослуження допомагає вірним налаштуватися на щирі молитви, духовно розкритися (Мостова, 2017), а при вдаренні в кампани в найбільш важливих моментах Служби Божої – досягнути навіть катарсису.

У педагогічному досвіді практикуються творчі завдання, що пропонують учням. У ракурсі організації краєзнавчої роботи рекомендується дізнатися про історію дзвонів місцевої церкви, описати їх оздоблення, встановити обертони, які виникають при вдаренні в той чи той дзвін, занотувати від односельчан прислів'я стосовно дзвонарства, місцеві звичаї, пов'язані з ним, відомі пісні, коломийки, де згадано дзвінки, дзвіночки, дзвони, калатала, бубенці, шелести, шелегинди тощо. З метою привернення уваги до звучання дзвінків і дзвонів розроблені поради для здобувачів освіти стосовно пізнання краси звучання ідіофонів: Маєте можливість узяти в руки дзвоник - задзеленчіть, вслухайтесь, оцініть феномен звучання, його містику, полюбуйтеся переливами, затуханням, накладанням обертона на обертон. Дайте оцінку лункого голосіння церковних дзвонів з їхнього набору на дзвіниці. Визначте відмінність у звучанні годинникових дзвонів і церковного дзвоніння. Навчіться переводити увагу з власних душевних переживань на звуки різних церковних дзвонів, їхній заклик. Спробуйте отримати втіху від майстерної оцінки українськими прозаїками й поетами місця церковних дзвонів у житті народу, імітації їхніх звучань у музичних творах. У Великодні дні, коли протя-

гом трьох днів дозволяється бажаним бити в церковні дзвони, спробуйте це зробити, творіть ті ритми, які вам подобаються, любуйтеся ними та ін. (Кіндратюк, 2023).

Отже, вивчення археологічних пам'яток, дзвонів, їх оздоблень, студіювання літописів і хронік, інших кампанологічних джерел переконує, що з княжого часу опікувалися Церквою – однією з гарантій розвою складових дзвонарства. Воно цупко пов'язане з духовним життям гуцулів, нарізно їх обрядовими традиціями. Вагомі занотування вістять про значну роль різних дзвонів у церковному і світському житті, їхні функції тощо. Систематизовані відомості про застосування бил, значна кількість знайдених дзвонів збагачують уявлення про межі й масштаби розповсюдження цього феномена, показує високий рівень дзвонарства в Русі-Україні. Значення княжого Києва та його спадщини в історії дзвонів і дзвонів як невід'ємної складової церковних богослужень у тому, що, прийнявши християнство, Старокиївська держава запозичила звичай заклику до богослуження за допомогою бил, регламентоване відзначення найурочистіших його місць тощо. Переїнявши ж дзвони із Заходу, у середньовічній Русі їх пристосували до церковного і громадського життя, налагодили їхнє місцеве виробництво, що сприяло розвою на її теренах дзвонарської культури. Уже в XI–XII ст. дзвони міцно вкорінилися в літургійне і світське життя, розширилися їхні функції; множилися ситуації, де застосовувалися різні за величиною дзвони. Поступово в церковному і світському житті, у тому й гуцулів, викохалася власна практика використання бил і дзвонів, народжена й утверджена багатовіковим досвідом. Важливе значення у цьому безперервному процесі Галицько-Волинського князівства, королівства Русі династії Романовичів. Їхнє державне утворення межувало з латинським світом, що добродіяло впровадженню дзвонарської культури на інші руські землі.

Своєрідне місце в розповсюдженні дзвонів і дзвонів, будівництві дзвіниць, подальшій канонізації такої музики належить монастирям. Їхній

побут потребував цілодобового регламентованого застосування бил і дзвонів. Заразом у парафіяльних церквах теж звучали набори ідіофонів. Спонукою до поповнення їхньої кількості й ваги було конкурентне прагнення мати більші, гучніші. Сприяло цьому давнє видобування солі на теренах Гуцульщини як запоруки придбання дорогих у всі часи дзвонів. Либонь, це збільшувало число тих, кому довіряли бити у дзвони, удосконалювалися форми і способи виконання, розвивалися музичні композиції. Допомогав і великодний звичай бити у дзвони всім, хто бажає оздоровитися їхньою музикою (Кіндратюк, 2015).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Закономірно, що такі й подібні відомості про розвинену дзвонарську культуру регіонів України потрібно знати її громадянам, а також конче необхідно застосовувати педагогами в налагодженні освітнього процесу в закладах освіти. Доречна мотивація дітей і підлітків, розумне доповнення його змісту, оптимальний вибір відповідних методів й організаційних форм сприятиме всебічному розвитку кожного. Цьому допоможе відшукування тих дзвонів, які заховали від реквізицій і ще не віднайшли, збір доречних етнографічних матеріалів тощо. У кінцевому підсумку подібна робота буде запорукою докладного опису всіх дзвонів у парафії, написання їх історій, використання цілої дії такої музики, що є незамінним засобом едукативу учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Arro, E. (1977). Die altrussische Glockenmusik. Eine musikslavistische Untersuchung. [Old Russian Bell Music. A Slavic Musicological Study. Musica Slavica. Beitrage zur Musikgeschichte Osteuropas. Wiesbaden: Steiner. S. 77–159.
2. Городенко, М. (2004). Зі своїм коханням стрілися у храмі [про давні дзвони с. Текуча на Косівщині]. *Захід*, 16, 6. [Gorodenko, M. (2004). We met our love in the temple: [about the ancient bells of the village of Tekucha in the Kosiv region].
3. Грещук, В., Грещук, В. (2019–

2020). Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник. Івано-Франківськ.

4. Ільчук, Л. (2018). Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання підлітків засобами дзвонарства. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук), Івано-Франківськ. 16 с.

5. Кіндратюк, Б. (2001). Уторопські дзвони. Галичина, 14 квіт., 4.

6. Кіндратюк, Б. (2014). Особливості побутування дзвонарства на Косівщині. *Народна творчість та етнологія*, 3 (349), 40–50.

7. Кіндратюк, Б. (2014). Особливості дзвонарства сіл Березови Косівського району Івано-Франківської області. Дзвони в історії і культурі народів світу: матер. IV Міжнар. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. (22 серп. 2014 р., Луцьк, замок Любарта). Луцьк: ПВД "Твердиня". Вип. 4. С. 67–72.

8. Кіндратюк, Б. (2015). Дзвонарська культура України. Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. 912 с. + CD.

9. Кіндратюк, Б. (2017). Музична тематика на іконі Страшний Суд XVII століття зі Львівського музею історії релігії. *Вісник Прикарпатського університету: мистецтвознавство*, 35, 3–10.

10. Кіндратюк, Б. (2019). Дзвонарство Гуцульщини. Гуцульщина – слов'янська Атлантида: історія, етнокультура, персоналії, туризм: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. на пошану проф. Петра Сіреджука з нагоди 70-ліття, Івано-Франківськ – Космач, 22 лист. 2019 р. С. 31–57.

11. Кіндратюк, Б. (2023). Дзвони та дзвіниці в ареалі Карпат і Прикарпаття: рекреаційно-туристичний потенціал. Географія та туризм: матер. VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківськ. національного педуніверситету імені Григорія Сковороди. Харків. С. 535–547.

12. Кіндратюк, Б. (2023). Церковні та світські дзвоніння в час Великої російсько-української війни: взаємозв'язок виховного й оздоровчого потенціалу. Досвід проживання російсько-української війни у вимірах пластичного мистецтва, психології мистецтва й арттерапії. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. С. 26–31.

13. Кіндратюк, Б. (2024). Дзвонар-

ство в лексичі гуцульських світів. Гуцульщина: історія, етнокультура, туризм і охорона природи, персоналістика. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. С. 175–186.

14. Кіндратюк, Б. (2024). Едукаційний і оздоровчий потенціал церковних і світських дзвонів у час російсько-української війни. Неперервна педагогічна освіта XXI століття: зб. матер. XXI Міжнародних мистецько-педагогічних читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. Вип. 7. Київ. С. 58–61.

15. Кушлик, Л. (2000). Народні музичні інструменти в календарних обрядах на Гуцульщині. Традиційна музика Карпат: Християнські звичаї та обряди: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ. С. 54–60.

16. Лосюк, П. (2018). Національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді: системний аспект. Вчені-горяни – гірській школі. Косів: Писаний камінь. С. 75–83.

17. Лосюк, П. (2018). Регіональний етнографічний компонент як засіб формування ідентичності українця, громадянина, патріота України (на прикладі вивчення гуцульщинознавства). Вчені-горяни – гірській школі. Косів: Писаний камінь. С. 132–137.

18. Мацієвський, І. (2012). Музичні інструменти гуцулів. Вінниця: Нова Книга. 464 с.

19. Мостова, Н. (2017). Чому дзвонять дзвони? Галицький кореспондент, 14 (606), 3.

20. Паска, Т. (2024). Гуцульщинознавство в системі національної освіти і виховання. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. 335 с.

21. Сирохман, М. (2000). Церкви України. Львів: Вид-во "Мс". 880 с.

22. Смицнюк, О., о. (2024). Перлини сакральної архітектури Гуцульщини. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. 176 с.

23. Тарас, Я. (2007). Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культурно-традиційний аспект. Львів: Ін-т народознавства. НАН України. 640 с.

24. Тимофіїв, М. (2012). Музичні інструменти Гуцульщини: група самозвучних. Івано-Франківськ: "Місто НВ". 196 с.

25. Хай, М. (2007). Музично-

інструментальна культура українців (фолклорна традиція). Київ – Дрогобич. 544 с.

26. Хобзей, Н., Сімович, О., Ястремська, Т., Дидик-Меуш, Г. (2013). Гуцульські світи. Лексикон. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 668 с.

REFERENCES

1. Arro, E. (1977). Die altrussische Glockenmusik. Eine musikslavistische Untersuchung. Musica Slavica. Beitrage zur Musikgeschichte Osteuropas. [Old Russian Bell Music. A Slavic Musicological Study. Musica Slavica. Contributions to the Music History of Eastern Europe]. Wiesbaden: Steiner. S. 77–159 [in German].

2. Gorodenko, M. (2004). Zi svoim kokhanniam strilysia u khrami: [pro davni dzvony s. Tekucha na Kosivshchyni]. [They met their true love in the church: [about the ancient bells of Tekucha village in the Kosiv district]. Zakhid: tyzhnevnyk. Sniatyn. 15 kvit. № 16. S. 6 [in Ukrainian].

3. Greshchuk, V., Greshchu, k V. (2019–2020). Hutsulska dialektna leksyka ta frazemika v ukrainzii khudozhnii movi. [Hutsul Dialectal Lexicon and Phraseology in Ukrainian Literary Language]. *Slovnyk: u 2-kh tomakh* / [red. Vasyl Greshchuk]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

4. Ilchuk, L. (2018). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do vykhovannia pidlitkiv zasobamy dzvonarstva : avtoref. dys.kand. ped. nauk. 13.00.04. [Training future music teachers to educate teenagers through bell-ringing]. Ivano-Frankivsk. 16 s. [in Ukrainian].

5. Kindratiuk, B. (2001). Utoropski dzvony. Halychyna. [The bells of Utorop]. Ivano-Frankivsk. 14 kvit. S. 4 [in Ukrainian].

6. Kindratiuk, B. (2014). Osoblyvosti pobutuvannia dzvonarstva na Kosivshchyni. [Characteristics of the bell-ringing tradition in the Kosiv region]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*. Kyiv: IMFE. № 3 (349). Travencherven. S. 40–50 [in Ukrainian].

7. Kindratiuk, B. (2014). Osoblyvosti dzvonarstva sil Berezovy Kosivskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti.

[Characteristics of bell-ringing in the villages of Berezovy, Kosiv District, Ivano-Frankivsk Region]. *Dzvony v istorii i kulturi narodiv svitu : mater.* IV Mizhnar. nauk.-prak., ist.-kraiezn. konf. (22 serp. 2014 r., Luts'k, zamok Liubarta): nauk. zb. Luts'k : PVD "Tverdynia". Vyp. 4. S. 67–72 [in Ukrainian].

8. Kindratiuk, B. (2015). *Dzvonarska kultura Ukrainy: monohraf. doslidzh.* [The Bell-Ringers' Culture of Ukraine: A Monographic Study]. 2-e, vypr. i dop. vyd. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarp'at. nats. un-tu im. V. Stefanyka. 912 s. + CD. [in Ukrainian].

9. Kindratiuk, B. (2017). Muzychna tematyka na ikoni Strashnyi Sud XVII stolittia zi Lvivskoho muzeiu istorii relihii. [The musical theme in the 17th-century icon of the Last Judgement from the Lviv Museum of the History of Religion]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu: mystetstvoznavstvo*, 35, 3–10 [in Ukrainian].

10. Kindratiuk, B. (2019). *Dzvonarstvo Hutsulshchyny.* [Bell-ringing in the Hutsul region]. *Hutsulshchyna - slovianska Atlantyda: istoriia, etnokultura, personalii, turizm: zb. mater.* Mizhnar. nauk.-prakt. konf. na poshanu prof. Petra Siredzhuka z nahody 70-littia, Ivano-Frankivsk – Kosmach, 22 lyst. 2019 r. S. 31–57 [in Ukrainian].

11. Kindratiuk, B. (2023). *Dzvonyta dzvinytsi v areali Karpat i Prykarpattia: rekreatsiino-turystychnyi potentsial.* [Bells and bell towers in the Carpathian and Pre-Carpathian regions: recreational and tourism potential]. *Heohrafiia ta turizm : mater.* VI Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. Kharkivsk. natsionalnogo peduniversytetu imeni Hryhoriia Skovorody. Kharkiv. S. 535–547 [in Ukrainian].

12. Kindratiuk, B. (2023). Tserkovni ta svitski dzvoninnia v chas Velykoi rosiisko-ukrainskoi viiny: vzaïmozv'iazok vykhovnoho y ozdorovchoho potentsialu. [Church and secular bell-ringing during the Great Russian-Ukrainian War: the interplay between educational and therapeutic potential]. *Dosvid prozhyvannia rosiisko-ukrainskoi viiny u vymirakh*

plastychnoho mystetstva, psykhologhii mystetstva y artterapii. Ivano-Frankivsk: Prykarp'at. nats. un-t im. V. Stefanyka. S. 26–31 [in Ukrainian].

13. Kindratiuk, B. (2024). *Dzvonarstvo v leksytsii hutsul'skykh svitiv.* [Bell-ringing in the lexicon of the Hutsul world]. *Hutsulshchyna: istoriia, etnokultura, turizm i okhorona pryrody, personalistyka.* Ivano-Frankivsk: Prykarp'at. nats. un-t im. V. Stefanyka. S. 175–186 [in Ukrainian].

14. Kindratiuk, B. (2024). *Edukatsiyni i ozdorovchi potentsiial tserkovnykh i svitskykh dzvonin u chas rosiisko-ukrainskoi viiny.* [The educational and therapeutic potential of church and secular bell-ringing during the Russian-Ukrainian war]. *Neperervna pedahohichna osvita KhKhI stolittia: zb. mater.* KhKhI Mizhnarodnykh mystet'sko-pedahohichnykh chytan pamiati prof. O. P. Rudnytskoi. Vyp. 7. Kyiv. S. 58–61 [in Ukrainian].

15. Kushlyk, L. (2000). *Narodni muzychni instrumenty v kalendarnykh obriadakh na Hutsulshchyni.* [Folk musical instruments in calendar rituals in the Hutsul region]. *Tradyt'siina muzyka Karpat: Khrystyianski zvychai ta obriady: mater.* Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Ivano-Frankivsk – Nadvirna, 10–11 berez. 2000 r.). Ivano-Frankivsk. S. 54–60 [in Ukrainian].

16. Losiuk, P. (2018). *Natsionalno-patriotychne vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: systemnyi aspekt.* [National and patriotic education of children and young people: a systemic approach]. *Vcheni-horiany – hirs'kii shkoli.* Kosiv: Pysanyi kamin. S. 75–83 [in Ukrainian].

17. Losiuk, P. (2018). *Rehionalnyi etnografichnyi komponent yak zasib formuvannia identychnosti ukrainsia, hromadianyna, patriota Ukrainy (na prykladi vyvchennia hutsulshchynoznavstva).* [The regional ethnographic component as a means of shaping the identity of Ukrainians, citizens and patriots of Ukraine (using the study of Hutsul culture as an example)]. *Vcheni-horiany – hirs'kii shkoli.* Kosiv: Pysanyi kamin. S. 132–137 [in Ukrainian].

18. Matsiievskiy, I. (2012). *Muzychni instrumenty hutsuliv.* [Hutsul musical instruments]. Vinnytsia: Nova Knyha. 464 s. [in Ukrainian].

19. Mostova, N. (2017). *Chomu dzvoniat dzvony? [Why do the bells ring?].* *Halytskyi korespondent*, 14 (606), 3 [in Ukrainian].

20. Paska, T. (2024). *Hutsulshchynoznavstvo v systemi natsionalnoi osvity i vykhovannia: monohrafiia.* [Hutsul Studies in the National Education and Upbringing System]. Ivano-Frankivsk: Prykarp'at. nats. un-t im. V. Stefanyka. 335 s. [in Ukrainian].

21. Syrokhman, M. (2000). *Tserkvy Ukrainy.* Zakarpattia. [Churches of Ukraine. Transcarpathia: A scholarly encyclopaedic publication]. Lviv: Vyd-vo "Ms". 880 s. [in Ukrainian].

22. Smytsniuk, O., o. (2024). *Perlyny sakralnoi arkhitektury Hutsulshchyny.* U 2-kh tomakh, t. I: Yaremchanshchyna. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 2018. 176 s. [in Ukrainian].

23. Taras, Ya. (2007). *Sakralna dereviana arkhitektura ukrainsiv Karpat: kulturno-tradytsiyni aspekt.* [Sacred Wooden Architecture of the Ukrainians of the Carpathians: A Cultural and Traditional Perspective]. Lviv: In-t narodoznavstva NAN Ukrainy. 640 s. [in Ukrainian].

24. Tymofii, M. (2012). *Muzychni instrumenty Hutsulshchyny: hrupa samozvuchnykh.* [Musical instruments of the Hutsul region: self-sounding instruments]. Ivano-Frankivsk: "Misto NV". 196 s. [in Ukrainian].

25. Khai, M. (2007). *Muzychno-instrumentalna kultura ukrainsiv (folklorna tradyt'siia)* [The musical and instrumental culture of Ukrainians (folklore tradition)]. Kyiv – Drohobych. 544 s. [in Ukrainian].

26. Khobzei, N., Simovych, O., Yastremska, T., Dydyk-Meush, H. (2013). *Hutsul'ski svity. Leksykon.* [The World of the Hutsuls. A Glossary]. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakievycha NAN Ukrainy. 668 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла